

TOLERANSE I U-LANDSHJELP OG MISJONSARBEID

av

SVEIN HANSSEN-BAUER

Politisk, økonomisk, sosialt, kulturelt og religiøst befinner verden seg idag i en omveltning som er uten sidestykke i historien, i hvert fall i omfang. De Forenede Nasjoners medlemstall er mer enn fordoblet ved en ren invasjon av nye stater. Milliardbeløpene til utviklingslandene er bare små årlige injeksjoner for å få en veldig industrialiseringsprosess igang. Vestens kolonialisme er praktisk talt avvirket politisk sett, og handelshegemoniet begynner så smått å trues. Storfamilien, landsbyen, agrarsamfunnet, kastevesen og yrkestradisjoner brytes opp. En enorm befolkningstilvekst truer matvareressurser og levestandard som en flodbølge. Nesten halvparten av jordens befolkning er på vei fra analfabetismen over i avisenes, bøkenes og bruksanvisningenes verden. Og under alt dette tørner kulturformer og religionsformer sammen med stor kraft.

Dette er velkjente ting, så velkjente at det snart virker platt å gjenta dem. Men samtidig er det like klart at vi i Vesten ikke tilnærmevis vet hvordan vi skal møte denne nye situasjon. På en rekke punkter er vi tvunget på retrett og tvunget til å omstille oss. På andre punkter forsøker vi — riktignok i alt for beskjeden målestokk — å finne en adekvat holdning. Utviklingshjelpen og UNESCO's Østen-Vesten-program er bl. a. slike verdifulle forsøk på å møte utfordringen på positiv måte. Vår omstilling i forhold til de såkalte utviklingsland og de nye nasjoner er naturligvis diktert ut fra blandete motiver. Når vi mister våre kolonier og vårt hegemoni, forsøker vi å redde hva reddes kan, i alle fall å redde noe av Vestens prestisje og å vinne de nye nasjoner, om ikke for oss, så for samarbeid. Men det er virkelig også et sterkt element av idealisme, av

rettferdighetssans, i den nye utvikling. Det er en påtakelig vilje til å forsøke å unngå kolonitidens feilgrep og til å ta hensyn til de nye staters eget ve og vel. Derfor taler vi om assistanse og samarbeid, og om politisk og religiøs nøytralitet i dette samarbeid. Innenfor FN, i utviklingshjelpen og i UNESCO-programmene eksperimenteres det med samarbeidsformer som ikke har kolonitidens slagside i Vestens favør. Hvor står misjonen i alt dette? Tilhører den kolonitiden, eller er den med blant pionerene for en ny innstilling?

Midt i denne prosess står FN-funksjonæren, den tekniske eksperten, handelsdelegaten, kulturrepresentanten og misjonæren. De skal finne fram til og virkeliggjøre en ny holdning som ikke bare er et brudd med gammel tid, men som skal prøve å vinne de nye folks tillit tvers over en inngrodd mistanke til europeeres og amerikaneres motiver. Og ekspertene har ikke noen lang tradisjon å støtte seg til. Koloniadministratoren og funksjonæren i sivilforvaltningen hadde en modell for hvordan han skulle opptre. Fiskerieksperten eller fredskorpsdeltakeren har ikke det. Hvis da ikke misjonærens holdning til det fremmede samfunn og den fremmede kultur kan være forbilledlig? Eller er den bare en variasjon av kolonisatorens innstilling? Noen mener det. Nettopp hensikten å misjonere er selve anstøtet for mange, og denne hensikten ligger også som et anstøt i hele den imponerende sosiale innsats misjonen gjør i utviklingslandene. På den annen side ser misjonæren med noen skepsis på forsøket å eksportere vår vesterlandske teknikk uten å ta med den kristne kulturtradisjon innenfor hvilken vår teknikk, og vår vitenskap, vårt demokrati og vårt samfunnssyn er vokst fram. Og han finner det urimelig at en ekspert skal forplikte seg til å være nøytral i så viktige spørsmål som livssyn og tro.

Her er det mulig å rydde en del misforståelser av veien og å nå fram til et klarere bilde av den holdning som vi tilstreber. Kravet om politisk og religiøs nøytralitet er et noe upresist uttrykk for en holdning som er bestemt av at vi nå forsøker å samarbeide på internasjonalt plan, gjennom internasjonale

organer på en slik måte at full gjensidighet og likestilling be-
vares. I dette samarbeid utvikler det seg visse spilleregler som
skal hindre at økonomisk eller kulturell «kolonialisme» sniker
seg inn bakveien. Vi ser det som så verdifullt at økonomisk
assistanse og teknisk eksperttjeneste og kulturell utveksling
skjer gjennom FN og andre internasjonale organer der «giver»-
og «mottakerland» sammen fastlegger retningslinjene, at vi er
villige til å holde våre interesser og vårt syn noe tilbake. Ja
selv om hjelpen kunne bli mer effektiv og vi selv stå friere
i et tosidig forhold, land til land, taler meget for at vi kanali-
serer hjelpen gjennom internasjonale organer for å gi mottaker-
landet den garanti mot misbruk det gir, og ikke minst for å
styrke og bygge ut nettet av internasjonale samarbeidsorgan
og samarbeidsformer i verden idag.

Det samme gjelder for ingeniørens, legens og funksjonærens
individuelle holdning ute på arbeidsfeltet. Vi har enda ikke
funnet det riktige, men det er ved å danne seg en kodeks,
et adferdsmønster, for menn og kvinner i internasjonal tjeneste,
og dette er en stor vinning. Eksperten skal stå under mottaker-
landets myndigheter og følge deres direktiver så langt råd er.
Han skal være medarbeider og ikke sjef. Han skal være loyal
mot det folk og den kultur der han arbeider og ikke være et
brohode for sitt hjemlands politiske, økonomiske eller kul-
turelle interesser. Han skal begrense seg til det oppdrag han
har. Oppdraget må ikke være påskudd eller skalkeskjul for andre
interesser. I kraft av sine kunnskaper, sin sosiale og økonom-
iske posisjon og som representant for Vestens teknikk har han
en vekt som han må vokte seg for å bruke som press. Han må,
så langt han evner, skille mellom den teknikk han skal formidle
og den kulturelle innfatning denne teknikk har her i Vesten.
Ernæringseksperten f. eks. er vant til at hans kunnskaper
om næringsmidler og kroppens behov er koblet sammen med
bestemte forutsetninger som kanskje ikke finnes i det landet
han skal overføre kunnskapen til. Måltidenes sammensetning
henger sammen med spisevaner og tilberedning. Ideen om full-
verdig næring er knyttet sammen med forestillingen om en

cyklus på 24 timer. Hans appell til vilje og disiplin er sprunget fram av protestantismens etos. På samme måte er en maskin og en produksjonsprosess knyttet sammen med bestemte forestillinger om arbeidsrytme, disiplin, viljeinnsats, framskritt, fortjeneste og om forhold mellom plikt og lyst, produksjonshensyn og familiehensyn og mellom materielle og åndelige verdier. Teknikeren skal forsøke å sette maskinen over i et annet miljø slik at den ødelegger så lite som mulig og ikke unødig river opp et kulturmønster. Derfor må han respektere og søke å forstå den kultur og det samfunn han møter. Og når han mener å måtte heve sin røst og kaste inn sin autoritet for prinsipper, bør det skje i full åpenhet og innen rammen av de formuleringer den internasjonale organisasjon selv har satt opp, og vi skal ikke glemme at det ikke er så rent lite. Vi kan bare tenke på FN's erklæring om menneskerettighetene.

Som en prototyp på den internasjonale tjenestemann og den holdning det her er tale om, kunne vi, blant mange, velge Dag Hammarskiöld. En mann som ut fra et sterkt, personlig kristent standpunkt og en sterk kulturbevissthet påla seg en vel-dig disiplin for å tjene det internasjonale samarbeid, og som fant rom for en karakterfast holdning innen rammen av strenge internasjonale spilleregler og hensyn. Det er en slik holdning det er tale om, og ordet «nøytralitet» er forsåvidt lite dekkende.

Det er naturligvis en markert forskjell på et internasjonalt ekspertteam og en misjonsstasjons sykehusstab. Legen og sykepleieren på misjonssykehuset er delaktige i den kristne tjeneste på misjonsfeltet. Men når det gjelder den praktiske holdning i sitt arbeid og overfor befolkningen står misjonslegen under vesentlig de samme krav. Både her hjemme og der ute er det selvsagt at en lege ikke bruker sin stilling til å øve religiøst press på pasientene. Hans stilling er ikke et påskudd for å drive forkynnelse. Misjonen har heller ikke tatt opp sosialarbeidet som kamuflasje for det den egentlig vil. For kristen tankegang er både den åndelige og den legemlige nød en utfordring, og både det å gi mennesker evangeliet og å gi dem legehjelp er en tjeneste og et vitnesbyrd. Derfor er legens

første oppgave å gjøre dyktig og samvittighetsfullt arbeid. Og i sitt arbeid må han forsøke å forstå pasientenes forutsetninger og tankegang og ikke unødig rive opp deres livsmønster, ikke opptre som deres overmann osv. Nå skal vi ikke være naive. Enten vi reiser ut som tekniske eksperter eller som misjonærer, er det ingen lett sak å legge av seg sine européiske klær, det er ingen enkel sak heller å omplante hverken maskinen eller evangeliet i et fremmed kulturmiljø, og som representanter for Vesten kan vi ikke unngå å irritere, ikke unngå å få autoritet, ikke unngå å rive opp et kulturmønster. Men misjonærene har gjort et ærlig forsøk, ja ikke sjelden et heroisk forsøk på å tjene og på å identifisere seg med det folk de er reist ut til. De har reist ut på livstid, lært folkets eget språk, levet meget enkelt og såvidt mulig tilpasset seg miljøet. Og selv om det har vært vanskelig i praksis, og overgangen til kirkelig selvstyre der ute er gått noe sent, så har misjonsdebatten i årtier drøftet misjonærenes stilling under mottoet: «partnership» — at han eller hun skal stå i samarbeid med de kristne på stedet i en selvstyrt kirke, og tjene, ikke herske. Gjennomgående har de lært og praktisert stor ydmykhet og respekt. Selv misjonspresten er ikke den propagandist mange synes å tro. Forkynnelsen av det kristne evangelium for ikke-kristne folk er underlagt uskrevne lover som gjelder alt åndelig liv: man kan ikke presse et menneske til ekte og varig tro. Propaganda og indoktrinering bærer ikke gode frukter i åndens rike. Propagandaen kjennetegnes av at jeg presser mennesket, stenger for motforestillinger, skaper en falsk valgsituasjon og bruker falsk autoritet, f. eks. politisk eller økonomisk makt, for å fremtvinge min tro hos den andre. Ingen ekte tro, intet personlig, tillitsfullt gudsforhold vokser fram i propagandaens spor. Forkynnelse er noe helt annet. Den trives bare i en atmosfære av frihet, ydmykhet og respekt.

Det er ved å danne seg etiske normer for internasjonal tjeneste. Dette er uhyre verdifullt, og de lærere, sykepleiere, leger osv. som har vært ute i misjonens tjeneste i årtier, har i høy grad gjennom erfaring nærmet seg en riktig holdning. I prak-

sis må legen sendt ut av misjonsselskapet og legen sendt ut av WHO langt på vei følge de samme normer, oppføre seg på samme måte. At så FN-representanten, legen fra WHO og undervisningseksperten fra UNESCO må holde seg personlig mer tilbake når det gjelder religiøse spørsmål enn f. eks. misjonslegen, ligger i sakens natur. Komiteen for utredning av spørsmålet om opprettelse av et norsk fredskorps, den såkalte «Galtung-komiteen», sier i sin innstilling: «I enhver kontakt med den lokale befolkning forutsettes det at fredskorpsdeltakeren er seg bevisst at virksomheten er politisk og religiøst nøytral, og at han derfor ikke driver noen form for propaganda.» Komiteen gir så en tolkning av dette påbudet om nøytralitet. Den fortsetter: «Dette innebærer etter komiteens oppfatning imidlertid ikke at den enkelte deltaker ikke skal si sin personlige mening innenfor vanlige grenser for takt og sømelighet. Det er uoppfordrete, utidige forsøk på meningspåvirkning som ikke må finne sted. Det er også selvfølgelig at Fredskorpsets nøytralitet tilsier at det heller ikke utenfra kan pålegges deltakerne å gi uttrykk for noe spesielt politisk eller religiøst syn.»

Dette er en verdifull tolkning, og siden en misjonær har deltatt i utformingen av dette avsnittet, må en tro at prinsippet i denne tolkning er akseptabelt også for en kristen som reiser ut som ekspert eller fredskorpsdeltaker. Det er virksomheten som er nøytral, og det hindrer ikke vedkommende i å si sin mening eller f. eks. i å delta i det kirkelige liv på stedet på samme basis som han eller hun har gjort det hjemme som menighetslem, og heller ikke i å gi uttrykk for sin oppfatning og tro når samtalen kommer inn på slike spørsmål. Dette er også helt i overensstemmelse med den veiledning FN gir sine tekniske eksperter. Der står det uttrykkelig at det ikke er meningen at de skal være fargeløse, men tvert om være så gode representanter som mulig for det beste i Vestens kultur.

U-landshjelp og misjon er ledd i veddige kultursammenstøt, og i disse sammenstøt, disse møter mellom kulturer, kan vel ikke Vesten forholde seg nøytral. Vi skal avstå fra alle

kolonimakt-tendenser, men det er ikke likegyldig for oss hvilken vei de nye nasjoner velger, og det må vi få lov å si åpent. Selv om vi holder oss innenfor de internasjonale spilleregler, og selv om den enkelte ekspert viser tilbakeholdenhet overfor politiske og religiøse spørsmål i det landet han arbeider, må det få være en brodd i hans holdning. Denne brodd er særlig skarp og særlig irriterende hos misjonæren og i misjonsforetagendet. Brodden er selve misjonshensikten. Kirken møter her kritikk fra dem hjemme som finner den ubetimelig og fra dem der ute som blir gjenstand for misjonsiveren. Det kreves toleranse. Men her står to oppfatninger mot hverandre.

Den moderne teknologi og vitenskap i Vesten er vokst fram av en kultur som har samlet sin interesse om det som kan iakttas, gjentas og måles, og som er utilfreds med alle andre forklaringer enn den «vitenskapelige». Dette har vært en fruktbar innstilling, men den har spredd seg til alle livsområder, slik at vi ikke får lov å bruke ordet sannhet og virkelighet utenfor det felt der objektet kan iakttas og måles og prosesser gjentas. Tro og moral er fenomener innenfor det subjektive felt, og hva jeg mener og tror, hva jeg holder for sant, er bestemt av hva jeg er, som igjen er bestemt av den samfunnsklasse jeg tilhører, den kulturgruppe jeg tilhører, av mine komplekser, min sjelelige konstitusjon osv. Konklusjonen må bli at i livssynsspørsmål forholder jeg meg tolerant, dvs. gjerne dypt personlig engasjert, men med den innstilling at andres tro og andres verdier er like sanne og verdifulle for dem som mine for meg. Vi må gjerne utveksle ideer, men vi avholder oss fra å misjonere. Det har jeg ikke grunnlag for.

Den toleranse som har denne motivering, kan den kristne kirke ikke gå med på. Vi protesterer mot at dette synet er endelig og almengyldig. Historisk er det bare en gren av europeisk tenkning, og oppfatningen er ikke på noen måte filosofisk uanfektbar. Dessuten ville det for kirken bety å oppgi sin *raison d'être* om den godtok det syn. Den er jo sprunget fram av en overveldende, nesten eksplosiv opplevelse av sannhet i møtet med Jesus av Nazaret som Kristus.

Vi møter også en religiøst motivert toleranse, særlig i hinduismen. Men selv om vi på en måte kjenner et dypt fellesskap med det religiøse menneske i Østen, er sentralpunktet i hverandres tro uakseptabelt. Vi må virke utfordrende og formastelige som ser hele sannheten i Kristus. På den annen side virker hinduismen irriterende på oss, fordi de er så villige til å sluke hele den kristne kirke og gjøre den til en hindu-sekt. Det ville være uærlig å skjule denne brodd vi begge har overfor hverandre. Vi kan ikke dra den ut i toleransens navn. Spørsmålet blir da om vi kan definere toleranse, eller finne en holdning i møtet mellom Øst og Vest som gir plass for utfordringen og overbevisningen. Fra kristen side kunne jeg foreslå:

Møte mellom mennesker såvel som mellom kulturer må bli *et virkelig møte*. Vi kan ikke bare studere hverandre og holde monologer til hverandre. Vi må møtes i totalt engasjement som jeg og du. Det krever at jeg holder grunnen, dvs. vet hva jeg står for og står for det, og at jeg lar møtet omfatte også den andre nettopp i hans annerledeshet, dvs. ikke ser bort fra hans tro, men lar meg utfordre av den. Hverken mennesker, kulturer eller religioner kan møtes på basis av største felles multiplum. Da reduserer vi hverandre.

En konsekvens av dette skulle f. eks. bli for UNESCO's Østen-Vesten-program at det tar religionene med ikke bare som kulturelle fenomener, men som overbevisning og lar misjon og kirke være irritasjonsmomenter i Vestens møte med Østen i stedet for å flykte over i et nøytralt ingenmannsland for å utveksle iakttagelser. Det er grunnleggende verdier i vår vesterlandske kultur vi må stå for og som vi mener er almen-gyldige, og det er overbevisning om sannhet i vår kristne kirke som kirkens folk ikke kan gå utenom. For kirken selv må konsekvensen også bli at den går inn i en virkelig dialog. Når den møter de store religionene, når de nå gjennomgår en fornyelse og begynner misjon fra øst mot vest, må vi være villig til et fullt møte i full risiko. Kirken må våge å stole på den makt som ligger i sannheten selv, og ikke forskanse seg bak noen teknisk, kulturell eller politisk overlegenhet.

For det andre må vi ha *ekte ydmykhet*, ikke en falsk ydmykhet som reduserer seg selv, men den positive som har respekt for det andre menneske og den personlige fromhet. Det er en vanskeligere respekt enn den indifferente holdning som ser bort fra den annens tro, «bortsett fra de merkelige ideene, er han et levende og interessant menneske». Det er også en vanskeligere respekt enn den romantiske holdning som godtar alt fremmed og eksotisk som verdifullt. Vi må få lov å vurdere. Men der jeg møter ekte fromhet er det naturlig å gripes av dyp respekt, kanskje også av skamfullhet på egne vegne over at jeg selv ikke når opp til den subjektive ekthet jeg ser hos ham jeg er dypt uenig med. Mon tro om ikke evnen til å forstå et religiøst menneske og en religiøs kultur er ganske stor hos den som selv av personlig erfaring vet hva bønn og gudstjeneste er? Men å forstå er ikke bare å si ja, det er også i fullt alvor å si nei.

Ydmykheten omfatter også villighet til å se sin tro plantet om i et fremmed miljø og kledd i nye klær. Kristendommen er selv en for-orientalsk religion, men den uttrykkes i et språk preget av gresk og latinsk tankegang og i ytre former preget av europeisk livsinnstilling. Kristne i Østen kritiserer oss fordi vi overfører evangeliet til dem i europeisk drakt. De forsøker, og misjonærene har også selv forsøkt å finne nye former, men hittil har det ikke lyktes. Det skal ikke forundre oss. Teknikk er forholdsvis enkelt å omplante. Religion er meget vanskelig. Vi vet ikke hvor grensen mellom form og innhold går. Diffusjonsprosessen mellom jødisk-kristen tro og gresk-romersk kultur tok århundrer, og veien fra en kristendom «made in Europe» til en asiatisk eller afrikansk kirke er lang og smertefull. Men vi må være villig til å stå i prosessen, til å ta imot kritikken og prøve å lytte oss til hva de mener som kritiserer oss. Som ernæringsksperten må være villig til å gjøre om på alle sine vante forestillinger om mat og måltider, må den kristne europeer være villig til å legge av seg vaner og forestillinger og se evangeliet kledd i asiatisk drakt, så langt det ikke tydelig skader og forkrøpler evangeliet selv.

En liknende ydmykhet gjelder også når det er tale om kulturformer. Vi må få lov å mene og hevde at storfamilien og kastevesenet er umulige samfunnsstrukturer dersom et land ønsker å innføre moderne storindustri. Men samtidig skal vi vite at vår egen familieform og mange av våre samfunnsstrukturer er i krise, at de ikke kan overføres uten videre, og at Østens folk har rett til å kritisere oss. Men det er visse fundamentale ting vi mener må gjelde både dem og oss. På det grunnlag kan det bli et fruktbart samarbeid.

Kirken må også be dem som hevder en absolutt nøytralitet i livssynsspørsmål å tenke over om Vestens teknikk kan gjøres nøytral. Vi vet ikke sikkert om og hvor lenge den tekniske sivilisasjon kan leve og utvikle seg videre uten arven fra Hellas og Jerusalem. Sikkert er det i alle fall at våre maskiner misjonerer der vi tier. De fremkaller en bestemt holdning til materielle verdier, tid, fremskritt, lønn osv. Det er meget riktig i det som bl. a. sosiologen Margaret Mead sier at vi må skave av teknikken all ideologi inn til benet. Det riktige i dette består i at vi skal være klar over hvor mye kultur det hefter ved vår teknikk, og sørge for at de tekniske oppfinnelser overføres på en slik måte at de river minst mulig opp og tilpasses best mulig det nye miljø. Men vi tror ikke det er riktig at maskinen eller produksjonsprosessen kan gjøres nøytral. Og i alle tilfelle misjonerer den idag. Vår teknikk har brutt Østens kultur i stykker. Nedbrytningsprosessen fortsetter. En veldig kulturell omveltning er i gang, og den bryter også ned religioner og trosforestillinger. Det må vi se i øynene. Blindhet på dette punkt er like farlig som propaganda. Spørsmålet er også om vi personlig kan unngå å misjonere. Den indiske forfatterinnen Kamala Markandaya skildrer i sin bok «Fortielsens spinn» hvordan møtet med den religionsløse europeer, mennesket uten tro på Gud, er en forferdelig påkjønning for den religiøse indier, en meget hardere påkjønning enn møtet med den kristne.

Konklusjonen på dette er ikke at u-landshjelp og misjon skal blandes sammen. Det er meget verdifullt at det dannes internasjonale samarbeidsformer som gjør det mulig for mennesker

av forskjellige nasjoner og kulturer, og av ulike trosoppfatninger å arbeide sammen med en nøktern, pragmatisk innstilling til problemer. Det er også av stor verdi at det i dette arbeid danner seg normer for personlig holdning, og det er nødvendig å vise taktfullhet i bl. a. politiske og religiøse spørsmål. Men kravet om nøytralitet må ikke formes slik at brodden i ens overbevisning rykkes ut.

Nøytralitetskravet må heller ikke utvides til å gjelde andre frontavsnitt av møtet mellom kulturer og religioner. Meget av den samme ydmyke holdning er nødvendig. Men ved siden av det saklige arbeid må det også skapes forum for et ekte møte av overbevisninger. Vi bør villig lære fra oss vår teknikk, men vi vil også snakke om grunnleggende prinsipper for samfunns- liv, synet på mennesket og på staten og på forholdet mellom individ og samfunn osv. Det mest verdifulle oppnår vi ikke om Østen beholder sin kultur og vi vår, men om kulturene får brytes, og det bør internasjonale organ som f. eks. UNESCO gi plass for.

Kirken må fortsatt drive misjon og be om forståelse for det, og får den ikke forståelse, er det ikke noe å gjøre ved. Men vi tror det er et sunnhetstegn innen vår tro og kultur at noen reiser ut for å gi sin tro videre.

Og på et felt bør det kunne tenkes et utvidet samarbeid. I de land som opplever en veldig sosial og teknisk omveltning, rives familie- og samfunnsstrukturer opp. I denne prosess blir mennesker rotløse og går til grunne. Kirken er opptatt av, sammen med kirkene i Asia og Afrika, å verge det enkelte menneske i denne heksegryten. Også UNESCO bl. a. har vist stor interesse for hva som skjer med mennesker i disse områder av spenning og omveltning. Ville ikke et utvidet samarbeid og en utveksling av tanker om disse problemer være fruktbart?